

NIEUWSBRIEF

oktober 2016 – 1^e uitgave

Een nieuwe leerstoel

Op 1 september 2004 riep de *Universiteit Utrecht* een bijzondere leerstoel in het leven en wel voor de geschiedenis van de psychiatrie. Het was de eerste in zijn soort in Europa. De ggz-sector nam daartoe zelf het initiatief; een aantal ggz-instellingen werkte samen in de *Stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie* die de leerstoel financierde. Als eerste bijzonder hoogleraar trad dr. Joost Vijselaar aan, een historicus die sedert de jaren tachtig zijn sporen in de geschiedenis van de ggz had verdiend, onder meer als medewerker van het Trimbos Instituut. De leerstoel had een omvang van twee dagen in de week en maakte onderdeel uit van het Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis van de Faculteit Geesteswetenschappen. Als doelstelling kent de leerstoel het bevorderen van belangstelling voor, het onderwijs in en onderzoek naar de geschiedenis van de geestelijke gezondheidszorg in Nederland.

Tot september 2014 - het einde van de officiële twee benoemingstermijnen van vijf jaar - is onder de paraplu van de

leerstoel een groot aantal activiteiten ontplooid op het vlak van onderzoek en onderwijs. Zo verschenen er onder verantwoordelijkheid van de hoogleraar studies over de geschiedenis van de ggz in de regio Zuidwest-Gelderland (*Van Streek*), de Nederlandse Vereniging voor psychiatrie, de Sectie Kinder- en Jeugdpsychiatrie van diezelfde vereniging, de Stichting Beschermd Wonen Utrecht en een biografie van de hervormer van de Nederlandse krankzinnigenzorg Schroeder van der Kolk. In bachelor- en masteronderwijs kwamen thema's aan bod als de ontwikkeling van het krankzinnigengesticht, de psychiatrie in de jaren twintig en dertig, de elektroshocktherapie en de hypnose. Studenten schreven bijzondere masterthesis, zoals over ADHD, de psychopathie, het dolhuis in Dordrecht of de krankzinnigenzorg in Nederlands-Indië, waaruit soms publicaties voortkwamen. De hoogleraar begeleidde een proefschrift van Ingrid Kloosterman over de geschiedenis van de academische parapsychologie in Nederland, dat in 2017 bij Uitgeverij Boom zal

verschijnen. Veel aandacht trok in 2010 het boek *Het gesticht, enkele reis of retour* waarover Joost Vijselaar als auteur door Wim Brands in *Boeken* van de VPRO geïnterviewd werd.

Bij de leerstoelstichting en de Universiteit Utrecht leefde de uitdrukkelijke wens om de leerstoel te continueren na de beëindiging van het bijzondere hoogleraarschap in september 2014. Dankzij de nieuw toegezegde steun door de deelnemers van de leerstoelstichting is de financiering van de leerstoel weer voor vijf jaar gegarandeerd. Mede op basis daarvan stelde het College van bestuur van de Universiteit Utrecht in januari 2016 wederom een leerstoel in voor de geschiedenis van de psychiatrie, nu voor een gewoon hoogleraar. Met ingang van 1 maart 2016 trad Joost Vijselaar weer aan in die functie. Het bestuur van de stichting is bijzonder verheugd met zowel de steun uit de sector als met de bereidheid van de Universiteit Utrecht om een leerstoel te creëren. De stichting kan haar werk zo zeker vijf jaar voortzetten.

Een therapeutische gemeenschap in de jaren zeventig onderdeel van het Provinciaal Ziekenhuis Santpoort

Onderzoek in opdracht van de Tweede kamer

De afgelopen twee jaren vormden een overgangperiode, waarbij de leerstoelhouder tussen september 2014 en maart 2016 niet officieel in functie was. Met het oog op de mogelijke continuering van zijn aanstelling bleef hij scripties en proefschriften begeleiden. Daarnaast verzorgde hij lezingen over onder meer de geschiedenis van de PAAZ'en, het beroep van psychiater en de functie van de geneesheer-directeur. Voorts maakte hij deel uit van een commissie die de minister van Veiligheid en Justitie adviseerde om TBR/TBS-dossiers te bewaren, ook met het oog op historisch onderzoek. Daarnaast liep in deze periode een uitzonderlijk onderzoeksproject dat de hoogleraar in opdracht van ZonMW met een team uitvoerde naar aanleiding van een verzoek van de Tweede Kamer. In 2012 ontstonden er in de Tweede Kamer vragen over de manier waarop in Nederland in het verleden chirurgische castraties zijn uitgevoerd bij onder meer plegers van seksueel misbruik bij minderjarigen. Die belangstelling kwam voort uit berichten in de pers in de context van de verschijning van het rapport van de Commissie Deetman. Het onderzoek 'Therapeutische castratie en andere psychiatrische behandelingen van zedendelinquenten 1920-1970' kreeg zijn beslag tussen maart 2014 en mei 2015. De Commissie Evaluatie Regelgeving (CER) van ZonMW droeg de verantwoordelijkheid voor het project, waarvan de rapportage in september 2015 door staatssecretaris Van Rijn aan de Tweede Kamer werd aangeboden. Op 30 juni jongstleden zei minister Van der Steur van Veiligheid en Justitie toe binnenkort met een

officiële reactie op het rapport te zullen komen. Het onderzoek leerde dat therapeutische castratie in Nederland tussen 1930 en 1968 werd geaccepteerd als een gewone, zij het ingrijpende therapie bij perversie en zedendelinquentie. Deze aanvaarding had de onmacht als achtergrond van zowel het strafrecht als de psychiatrie om zedendelinquentie in te perken en te behandelen. Het gold als 'laatste redmiddel' en werd alleen ingezet als andere therapieën geen resultaat opleverden.

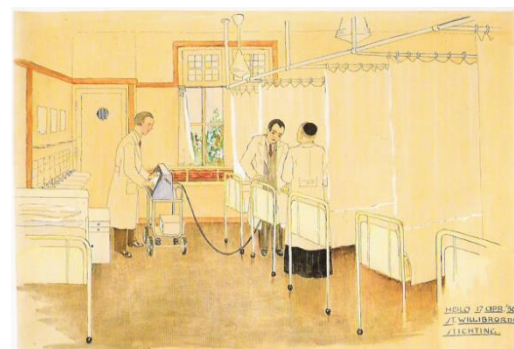
Tussen 1921 en 1968 zijn met zekerheid 540 therapeutische castraties uitgevoerd. Het totale aantal therapeutische castraties is zeker groter geweest maar bij gebrek aan bronnen niet vast te stellen. 384 Van deze castraties werden uitgevoerd bij TBR-verpleegden. In meerderheid ging het daarbij om plegers van ontucht met minderjarigen en om recidivisten. Een aanzienlijk deel van hen leed aan een meer of minder ernstige beperking van de verstandelijke vermogens. Sommigen vroegen zelf nadrukkelijk om de ingreep.

Met het oog op de ernst en onomkeerbaarheid van de ingreep werd deze in beginsel alleen met vrijwillige instemming van de betrokkene uitgevoerd. Aan de mate van vrijwilligheid kan getwijfeld worden wanneer nog vóór of tijdens een strafrechtelijke procedure tot een ingreep werd besloten om een veroordeling te ontgaan. Deze gang van zaken blijkt zeker tot de vroege jaren vijftig praktijk te zijn geweest. Bovendien kozen TBR-verpleegden soms uitdrukkelijk voor castratie in de hoop eerder uit

het psychopatenasiel ontslagen te worden.

Na 1960 nam het aantal castraties snel af. Dat hing onder andere samen met de 'seksuele revolutie'. Het aantal zedendelicten in de statistieken nam af en ook liep het aantal zedendelinquenten in TBR-klinieken sterk terug. Bovendien kregen psychiaters de beschikking over minder ingrijpende behandelmethoden, zoals libidoremmers en nieuwe vormen van psychotherapie. Vanaf 1968 zijn er in Nederland geen chirurgische castraties meer uitgevoerd.

Aan de verschijning van het rapport is uitsluitend aandacht besteed op de radio (*Met het oog op morgen, OVT*) en er is door Vijselaar een groot aantal lezingen over gegeven.

Toepassing van de elektroshocktherapie in St. Willibrord in Heiloo in het midden van de jaren vijftig

Het eerste psychiatrische dagziekenhuis in Velp rond 1962

Stichting Leerstoel Geschiedenis van de Psychiatrie

Overbevolking tijdens de Duitse bezetting: het is een afdeling van het provinciaal ziekenhuis in de Willem Arntsz Hoeve in den Dolder

Beleids-/activiteitenplan 2016 – 2021

Met ingang van 1 maart 2016 heeft Joost Vijselaar zijn werkzaamheden als hoogleraar hervat, tot maart 2021 gefinancierd door de stichting leerstoel geschiedenis van de psychiatrie.

Binnen het onderwijs zal hij in de komende jaren studenten op individuele basis of in kleine groepen begeleiden in de vorm van tutorials en onderzoeks-seminars, waarbij studenten ook ingeschakeld worden bij lopend onderzoek. Voorts is hij verantwoordelijk voor de bachelor cursus 'Wetenschap en wereldbeeld' over brede wetenschapsgeschiedenis, waarin hij het accent zal verplaatsten naar de ideeën over de psyche en de ziekten daarvan.

Het accent ligt binnen de leerstoel met name op onderzoek. De hoogleraar werkt al jaren aan een onderzoekslijn rond het thema 'Psyche en elektriciteit'. Dit project brengt de geschiedenis van het denken over en de toepassing van elektriciteit in de psychiatrie/neurologie in kaart vanaf de 18e eeuw, in samenhang met veranderende technologie en samenleving. De geschiedenis van de elektroconvulsietherapie vormt daar een belangrijk onderdeel van. Het plan is om hierover een aanvraag in te dienen bij NWO en samenwerking op touw te zetten met het Boerhaave Museum in Leiden.

Het is bovendien de bedoeling onderzoek te doen naar het proces van deinstitutionalisering en vermaatschappelijking van de intramurale psychiatrie in Nederland in de afgelopen veertig jaar. Dat onderzoek zal draaien om de vraag waarom de afbouw van het psychiatrisch ziekenhuis en de integratie van de zorg in de samenleving in ons land de afgelopen decennia achtergebleven is bij de omliggende landen. Het voornemen is dit onderzoek te ontwikkelen in nauwe samenwerking met ggz- instellingen en bijvoorbeeld het Trimbos Instituut.

Naast de twee dagen die hij in dienst is als hoogleraar, beschikt Vijselaar over drie dagen per week 'vrije ruimte' voor 'onderzoek in opdracht', tot nu toe veelal van ggz-instellingen. Naar aanleiding van de inzichten en de contacten voortgekomen uit het castratieonderzoek, heeft Vijselaar samen met het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtwetenschappen het initiatief genomen om breder onderzoek te ontwikkelen naar de geschiedenis van forensische psychiatrie en strafrecht in de

twintigste eeuw. Het blijken terreinen waar relatief weinig historisch onderzoek naar is gedaan. Onlangs is hiervoor een ontwikkelsubsidie ('zaaigeld') van € 100.000,- beschikbaar gesteld door het Descartes Centre voor wetenschapsgeschiedenis en het Departement Rechten van de Universiteit Utrecht.

Het ligt in de bedoeling daarmee onderzoek te entameren, bekostigd uit de tweede en derde geldstroom, dat wil zeggen door fondsen als NWO en organisaties uit het veld.

Recent hebben GGZ Nederland en de Vereniging gehandicaptenzorg Nederland zich tot tolk gemaakt van de vraag uit het veld om onderzoek te doen naar het zeer hoge sterftcijfer in psychiatrische inrichtingen en instellingen voor mensen met een verstandelijke handicap tijdens de Duitse bezetting van 1940 tot 1945. Men wenst de achtergronden hiervan op te helderen. In samenwerking met het NIOD werkt Vijselaar aan een voorstel voor een landelijk onderzoek naar deze thematiek. Een aparte stichting, in het leven te roepen door GGZ Nederland en VGN, zal zich in zetten voor de financiering van dit onderzoek.

de binnenplaats van de heren in het Willem Arntszhuis rond 1855 getekend door een patiënt